

УДК 657.922

А. І. Бабій,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку,
КНЕУ ім. В. Гетьмана

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ БЕЗНАДІЙНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Розглянуто особливості вдосконалення обліку безнадійної дебіторської заборгованості, обґрунтовано необхідність розрахунку резерву сумнівних боргів.

The features improve accounting bad debts, the necessity of calculating the allowance for doubtful debts.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, розрахунки, безнадійна заборгованість, облік.

ВСТУП

У процесі фінансово-господарської діяльності у підприємства постійно виникає потреба в проведенні розрахунків зі своїми контрагентами. Відвантажуючи виготовлену продукцію, підприємство, як правило, не отримує оплату одразу, тобто відбувається кредитування покупця. Таким чином, протягом періоду від моменту відвантаження продукції до моменту надходження платежу засоби підприємства знаходяться у вигляді дебіторської заборгованості. Дебіторська заборгованість істотно погіршує фінансовий стан підприємства, вона є іммобілізацією грошових засобів, відверненням їх з господарського обороту, що приводить до зниження темпів виробництва і результативних показників діяльності підприємства, оскільки прострочена дебіторська заборгованість, по якій закінчився термін позовної давності, підлягає віднесенню на збитки підприємства.

Дослідженням проблем організації обліку розрахунків з дебіторами у різні роки займалися такі вітчизняні науковці, як М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, І. Буфатина, Б.І. Валуєв, С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко, В.М. Костюченко, М.В. Кужельний, Ю.Я. Литвин, О.В. Лишиленко, В.Г. Лінник, В.Я. Плаксієнко, В.В. Сопко, К.С. Сурніна, Н.М. Ткаченко, Т.С. Єдинак, Е.Є. Хендріксен, М.Ф. Ван Бред та багато інших.

Одним із ймовірних шляхів зміцнення фінансового стану підприємств є контроль за фактичним станом його розрахунків, динамікою дебіторської заборгованості, виявлення фактів навмисного спотворення облікових даних суб'єктами господарських зв'язків. Таким чином, важливого значення набувають питання законності роз-

рахунково-обмінних операцій, їх доцільності, документальної обґрунтованості та правильності відображення у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності безнадійної дебіторської заборгованості.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета статті — виявлення нагальних проблем, пов'язаних з обліком розрахунків із дебіторами, обґрунтування перспектив розвитку бухгалтерського обліку та аналізу безнадійної дебіторської заборгованості, розробка методичних підходів і складання практичних рекомендацій щодо вдосконалення існуючих методик обліку та аналізу безнадійної дебіторської заборгованості.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дебіторська заборгованість як складова фінансової звітності має визнаватися і відображатися у звітності в сумі, яка визначається з урахуванням оцінки дебіторської заборгованості в поточному обліку.

У зарубіжній системі обліку дебіторська заборгованість по рахунках оцінюється та відображається за чистою вартістю реалізації, тобто у сумі грошей, які реально можна отримати в результаті її погашення [5]. Для визначення чистої вартості реалізації необхідно оцінити чисту суму коштів, яку очікується отримати в результаті погашення дебіторської заборгованості по рахункам. Як правило, чиста вартість реалізації відрізняється від юридично належної величини до сплати. В США, наприклад, вона обчислюється шляхом сумування всієї дебіторської заборгованості за вирахуванням знижки та безнадійної дебіторської заборгованості. У зв'язку з

принципом обачності проводяться два типи корегування:

— оцінюється та обліковується безнадійна дебіторська заборгованість;

— оцінюються можливі повернення товарів та враховуються раніше надані знижки.

Отже, лише чітко усвідомивши сутність дебіторської заборгованості, порядок її виникнення, доповнивши критерії її класифікації, можна буде більш правильно та ефективно нею управляти.

Недоліком в обліку безнадійної дебіторської заборгованості, є а саме, не проводиться розрахунок резерву сумнівних боргів. Тому один з методів удосконалення обліку безнадійної дебіторської заборгованості полягає в проведенні розрахунку резерву сумнівних боргів.

Отже, безнадійна дебіторська заборгованість — це така поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її неповерненні боржником або позовний строк якої минув.

Відповідно до Розділу I Податкового Кодексу [3] підпункту 14.1.11., безнадійна заборгованість — заборгованість, що відповідає одній з таких ознак:

а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;

б) прострочена заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності майна фізичної особи, за умови, що дії кредитора, спрямовані на примусове стягнення майна боржника, не призвели до повного погашення заборгованості;

в) заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності майна суб'єктів господарювання, оголошених банкрутами у встановленому законом порядку або знятих з реєстрації як суб'єкти господарювання у зв'язку з їх ліквідацією;

г) заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності коштів, отриманих від продажу на відкритих аукціонах (публічних торгах) та в інший спосіб, передбачений умовами договору застави, майна позичальника, переданого у заставу як забезпечення зазначеної заборгованості за умови, що інші юридичні дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника не призвели до погашення заборгованості в повному обсязі;

г) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

д) прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, недієздатними або оголошені померлими, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі.

Виходячи із норми підпункту 138.10.6, поняття резерву сумнівних боргів для бухгалтерського обліку відрізняється від резерву сумнівних боргів для податкового обліку. З метою податкового обліку, можна віднести до складу витрат лише ту частину резерву сумнівних боргів, яка відповідає поняттю безнадійної дебіторської заборгованості із підпункту 14.1.11 ПКУ.

Відповідно до П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" [2], за поточною дебіторською заборгованістю за продукцією передбачено створювати резерв сумнівних боргів як частину загальної суми такої заборгованості, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржниками. Створюючи резерв сумнівних боргів, бухгалтер дотримується принципу обачності, згідно з яким потрібно запобігати завищенню оцінки активів і доходів підприємства.

Відповідно до Інструкції № 291, якою регламентується застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, створення резерву сумнівних боргів передбачається відобразити на рахунку 38 "Резерв сумнів-

них боргів". По кредиту рахунку 38 відображається створення резерву сумнівних боргів та кореспонденція з рахунками обліку витрат. По дебету — списання сумнівної заборгованості в кореспонденції з рахунками дебіторської заборгованості або зменшення нарахованих резервів в кореспонденції з рахунками обліку доходів.

Аналітичний облік на рахунку 38 "Резерв сумнівних боргів" можна вести в розрізі боржників або по термінах непогашеної дебіторської заборгованості. Рахунок 38 є регульованим до рахунка обліку дебіторської заборгованості (за аналогією обліку нарахування зносу). Завдяки цьому рахунку можна визначити чисту реалізаційну вартість дебіторської заборгованості.

Для удосконалення організації обліку дебіторської заборгованості доцільно використовувати розрахунковий метод резерву сумнівних боргів (метод застосування коефіцієнта сумнівності). Він передбачає, по-перше, проведення певних розрахунків; по-друге, інформаційної бази про стан рахунків за кілька минулих періодів. До того ж номенклатура дебіторської заборгованості не впливає на можливість використання цього методу, адже створювати резерв сумнівних боргів таким методом можна за будь-якої кількості дебіторів — від 1 до 10 тисяч. Суть цього методу полягає в тому, що під час його застосування величина резерву сумнівних боргів розраховується шляхом множення суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності, який підприємству необхідно буде розраховувати.

На сьогодні П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" передбачає використання одного із способів розрахунку коефіцієнта сумнівності, а саме:

— визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;

— класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення;

— визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості в сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3—5 років [4].

Оптимальний спосіб визначення коефіцієнта сумнівності слід розраховувати на основі класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення. Для використання цього способу розрахунку резерву підприємству, насамперед, слід провести класифікацію дебіторської заборгованості за строками її непогашення. Період непогашення підприємство може обирати самостійно. Пропонуємо керуватися наступними вимогами, що пред'являються до підприємств під час складання фінансової звітності. Так, у розділі "Дебіторська заборгованість" Приміток до річної фінансової звітності пропонується "розшифрувати" суми дебіторської заборгованості зі строком непогашення до 1 місяців, від 1 до 3 місяців, від 3 до 12 місяців. Отже, уся дебіторська заборгованість, яка є у підприємства на певну дату, буде поділена на такі групи: зі строком непогашення до 3 місяців (група 1), від 3 до 6 (група 2), від 6 до 12 місяців (група 3). За кожною з таких груп підприємство має зробити вибірку за період спостереження, який підприємство оберє самостійно. Для цього необхідно зафіксувати сальдо дебіторської заборгованості відповідної групи на певну дату і визначити, яку частину таких заборгованостей згодом було визнано безнадійною. Після цього слід виконувати розрахунок коефіцієнта сумнівності (К) для кожної з груп. Для цього використовують формулу:

$$K = \frac{\sum B_3}{\sum D_3},$$

де B_3 — безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи у складі дебіторської заборгованості цієї групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді;

Дз — дебіторська заборгованість відповідної групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді.

У разі застосування цього способу розрахунку резерву його величина на дату балансу має дорівнювати величині сумнівних боргів на ту саму дату. Тобто проводки в бухгалтерському обліку повинні виконуватися залежно від початкового сальдо рахунку 38 "Резерв сумнівних боргів":

— Д-т 944 К-т 38 — на суму резерву, якої бракує;

— Д-т 944 К-т 38 "сторно" — якщо виявиться, що обліковано зайву суму резерву (на суму необхідного зменшення).

Перед тим, як впровадити використання данного методу створення резерву сумнівних боргів, необхідно внести відповідні зміни до Наказу про облікову політику підприємства. Зміна в обліковій політиці в цьому разі буде обґрунтована, адже нові положення облікової політики забезпечать достовірне відображення операцій, що стосуються дебіторської заборгованості у фінансовій звітності підприємства.

Отже, у балансі відображається первісна та чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги та резерв сумнівних боргів. У підсумок балансу включається чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, яка визначається як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості та резервом сумнівних боргів:

Величина резерву сумнівних боргів визначається, виходячи з: платоспроможності окремих дебіторів або на основі класифікації дебіторської заборгованості.

Слід зазначити, що наведена класифікація дебіторської заборгованості за термінами непогашення не повинна бути такою деталіною. Підприємство саме визначає, за якими термінами непогашення буде класифікувати дебіторську заборгованість, виходячи із конкретної ситуації, що склалася на підприємстві П(С)БО 10[1] на сьогодні нічого не говорить про визначення періодів непогашення, за якими повинна проводитися ця класифікація.

Розрахована сума резерву сумнівних боргів включається до відповідної статті балансу і одночасно до статті "Інші операційні витрати" Звіту про фінансові результати.

Списання дебіторської заборгованості. За всіма видами дебіторської заборгованості, заборгованість, що визнана безнадійною, повинна бути виключена із активів балансу і списана:

— дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги списується за рахунок резерву сумнівних боргів, що не впливає на фінансові результати;

— інші види дебіторської заборгованості, яка визнана безнадійною, списуються безпосередньо на витрати у тому періоді, коли заборгованість була визнана безнадійною (стаття "Інші операційні витрати" Звіту про фінансові результати).

Якщо сума безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги перевищує суму резерву сумнівних боргів, то різниця списується безпосередньо на витрати періоду:

Дебет 944 "Сумнівні та безнадійні борги".

Кредит 36 "Розрахунки з покупцями та замовниками".

Розкриття інформації щодо дебіторської заборгованості у Примітках до фінансової звітності. У Примітках до фінансової звітності повинна розкриватися така інформація щодо дебіторської заборгованості:

1) перелік дебіторів і сума довгострокової дебіторської заборгованості;

2) перелік дебіторів і сума дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості;

3) склад і сума статті Балансу "Інша дебіторська заборгованість";

4) метод визначення величини резерву сумнівних боргів;

5) сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення.

Основним недоліком обліку поточної дебіторської заборгованості є відсутність резерву сумнівних боргів.

ВИСНОВКИ

Дебіторська заборгованість значно впливає на фінансовий стан підприємства, особливо в нинішній час, коли гостро постає проблема неплатежів за отриманні товари, роботи, послуги. Тому облік дебіторської заборгованості є просто необхідним, перш за все, для забезпечення гарантіями користувачів фінансової звітності щодо достовірності і законності інформації про неї.

Під час порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду обліку дебіторської заборгованості було встановлено, що явних розбіжностей немає.

Основоположною відмінністю є відсутність у міжнародній практиці єдиного стандарту, який регламентував би порядок обліку дебіторської заборгованості. Також відмінна риса була виявлена у порядку визнання, адже в закордонній практиці даний процес більш ускладнений, що пов'язано з наявною у практиці гнучкою системою знижок. Характерна відмінність у порядку оцінки дебіторської заборгованості на дату балансу, а саме в розрахунку чистої вартості реалізації, адже за кордоном з суми поточної дебіторської заборгованості, крім суми резерву сумнівних боргів, повинні бути вираховані вартість повернутих товарів, надані знижки.

Основоположним фактором, який впливає на процес управління дебіторською заборгованістю, є нормативна база, яка регламентує як облік, так і аудит. Дослідження показало, що законотворці не сприяють тому, щоб допомогти обліковцю найефективніше налагодити обліковий процес, тобто вони жодним чином не стимулюють бухгалтерів, створюючи сприятливі умови. Це стосується і регулювання договірних відносин, а найголовніше — процесу створення резерву сумнівних боргів під дебіторську заборгованість.

Література:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс": Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0396-99>

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість": Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-IV: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua/doccatalog/document?id=300559>

4. Зубрицька, І. Резерв сумнівних боргів — як його показати в балансі / І.Зубрицька // Дебет-Кредит. — 2009. — № 4. — С. 12—17.

5. Матицина, Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю / Н.Матицина // Бухгалтерський облік і аудит. — 2009. — № 12. — С. 12—18.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2012 р.